

Izet Hadžić
Filozofski fakultet Univerziteta u Tuzli
izeth @bih.net.ba

BORBA ZA OPSTANAK I MEĐUNARODNO PRIZNANJE BOSNE I HERCEGOVINE

Apstrakt: U ovom radu autor ističe značaj demokratskog i državotvornog razvitka Bosne i Hercegovine i poteškoće sa kojima se ona suočila u odlučnoj borbi za nezavisnost i međunarodno priznanje. Raspad Jugoslavije, međunarodno priznanje Bosne i Hercegovine i agresija na međunarodno priznatu državu predstavljaju značajne historijske događaje u savremenoj povijesti Bosne i Hercegovine. Autor ističe značaj demokratske, civilizirane borbe političkog vodstva i bosanskohercegovačkih patriota. Političko vodstvo uspjelo je osigurati opstanak i međunarodno priznanje Bosne i Hercegovine, suočene sa razornom agresijom Srbije i Crne Gore (SRJ) i neodgovornim ponašanjem Međunarodne zajednice.

Ključne riječi: Bosna i Hercegovina, agresija, ratna stradanja, međunarodno priznanje

Abstract: The author stresses the importance of democratic and state development of Bosnia and Herzegovina and the difficulties it faced in the decisive battle for independence and international recognition. The disintegration of Yugoslavia, the multinational recognition of Bosnia and Herzegovina and aggression against the internationally recognized state represent significant historical events in modern history of Bosnia and Herzegovina. The author emphasizes the importance of democratic, civilized struggle of political leadership and Bosnian patriots. The political leadership was able to ensure the survival and the international recognition of Bosnia and Herzegovina faced with a devastating aggression of Serbia and Montenegro (SRJ) and the irresponsible behavior of the international community.

Keywords: Bosnia and Herzegovina, aggression, war sufferings, international recognition

Raspad Jugoslavije

Treći val transformacije nedemokratskih režima, započet sedamdesetih godina u južnoj Europi, doživio je svoj vrhunac rušenjem Berlinskog zida i urušavanjem socijalističkih režima u Europi, a što je započelo sa Gorbačovljevom perestrojskom. U takvim okolnostima oblikovali su se i novi međunarodni odnosi u kojima su dominantnu ulogu odnosno poziciju globalnog lidera zauzele Sjedinjene Američke Države (SAD).

S geopolitičkog aspekta raspad SSSR-a značio je samo uvod u grčevitu borbu za njegovo posebno okupljanje, uz dva izrazita politička/geopolitička naglaska, neprežaljen gubitak širokog izlaza na Baltik i Crno more¹ i stvaranje barijere prema islamskom svijetu na jugu/jugoistoku Europe od europske Rusije. Ujedinjenje Njemačke kao prvorazredne europske regionalne sile aktiviralo je stare suprotnosti s Francuskom i Velikom Britanijom što će se u konačnici odraziti na odnos velikih sila prema raspadu Jugoslavije.²

Istočni blok se urušio iz brojnih razloga: državno gospodarstvo koje nije omogućavalo razvoj, nepostojanje i gušenje ljudskih sloboda koje je pratila indoktrinacija, neriješeno nacionalno pitanje. Nadalje, socijalizam nije sišao s povijesne pozornice samo zbog toga što je svojim pogreškama bio istrošen, već se pokazao neprirodnim i povijesno pogrešnim projektom. Taj događaj i svijest o njemu od epohalne je važnosti za svijet u kojem živimo.³ Totalitarni i autoritarni sustavi od demokratskih sustava se razlikuju po temeljnom obilježju a to je pretendiranje vladajućih elita na sveobuhvatnu, totalnu vlast, isključivanje velikih dijelova stanovništva iz vlasti i represivni način vladanja. Slom komunističkog projekta rezultirao je raspadom sovjetske, jugoslavenske i čehoslovačke federacije.

Bivša Jugoslavija bila je višenacionalna socijalistička federacija. Postoji mišljenje da su jugoslavensku višenacionalnu zajednicu razorili

¹ U prvim mjesecima 2014. godine Rusija je okupirala Krim i započela rat na istočnim granicama Ukrajine, kako bi povratila svoj uticaj na Crnom moru.

² Radovan Pavić, Novi NATO na osnovici dokumenata, u: *Politička misao*: Vol. XXXV/1998, Zagreb 1998, br. 1, 90.

³ Andrija Đujić, *Suvremeni politički sustavi*, Pravni fakultet, Split, 1993, 11.

agresivni nacionalizam i duboko povijesno utemeljene vjerske napetosti i mržnje. Jedan od onih koji zastupa tu tezu je posljednji američki veleposlanik u Jugoslaviji Warren Zimmerman. On u svojoj knjizi tvrdi da su stradanja na Balkanu bila posljedica agresivnog nacionalizma, neizbježan rezultat duboko uvriježenih etničkih i vjerskih napetosti sa starim povijesnim katastrofama zbog čega se Jugoslavija raspala. „Smrt Jugoslavije i nasilje koje je uslijedilo proizašlo je iz svjesnih akcija nacionalističkih vođa koji su zatočili, prevarili ili eliminirali svaku oporbu u njihovim demagoškim planovima.“⁴ Dobar poznavatelj prilika na području bivše Jugoslavije i iskusni diplomata Richard Holbrooke o razlozima raspada Jugoslavije razmišlja suprotno. „Bilo je trvenja među etničkim grupama u Jugoslaviji ali ih je bilo u mnogim drugim dijelovima svijeta gdje sama mržnja nije prerasla u etničko čišćenje i građanski rat“.⁵

Iako su nacionalizmi općenito postali važni u trenutku propasti socijalizma u svim bivšim socijalističkim državama, propast Jugoslavije nije bila zbog toga unaprijed određena. Nacionalizmi nisu razorili Jugoslaviju već su osnažili tijekom propasti zajedničke države.

Činjenica je da je sukob federalizma i unitarizma odnosno srpskog hegemonizma iz aspekta funkcioniranja države i zadovoljenja nacionalnih težnji i interesa vjerojatno bio najveći problem Jugoslavije. U tom kontekstu je prema mnogim analizama srpsko-hrvatski odnos bilo ključ opstanka Jugoslavije. Jedan od rijetkih autora koji smatra da se usprkos svemu Jugoslavija mogla održati je Samuel Huntington. On smatra da se bivša zajednička država mogla održati da su se izbori umjesto na republičkoj održali na državnoj razini. Na takav način bi političke elite bile prisiljene natjecati se za vlast u centru zbog čega bi morale razraditi multietničke i multicivilizacijske pozive biračkom tijelu.⁶

Postoje i neke teorije o zavjeri pod vodstvom Amerike, koja je navodno imala za cilj uništenje Jugoslavije. U dokumentu po nazivom „Politika SAD-a prema Jugoslaviji“, koji je nosio oznaku „tajno-osjetljivo“,

⁴ Warren Zimmerman, *Izvor jedne katastrofe*, Globus International, Zagreb 1997, 11.

⁵ Richard Holbrooke, *Završiti rat*, Šahinpašić, Sarajevo, 1998, 23.

⁶ Samuel Huntington, *Sukob civilizacija i preustroj svjetskog poretka*, Izvori d.d., Zagreb, 1997, 322.

govori se s više pojedinosti o Istočnoj Europi. Naputak zagovara „širenje napora na promicanju 'tihe revolucije' i svrgavanju komunističkih vlada i stranka“, te potom ponovnog uključivanja istočnoeuropskih zemalja u tržišno usmjereno gospodarstvo.⁷ Za razliku od drugih socijalističkih europskih država Jugoslavija je bila otvorena prema Zapadu i činilo se da je u ekonomiji pronašla put između sovjetskog socijalizma i tržišnog gospodarstva. No, raspad države je za razliku od drugih socijalističkih država završio u teškom i dugotrajnom ratu.

Pravi uzrok raspada Jugoslavije je pokušaj stvaranja Velike Srbije. Procesi destabilizacije jugoslavenske federacije započeti su šezdesetih godina i ozakonjeni u Ustavu iz 1974. godine. Time omogućena decentralizacija rezultirat će problemima u funkcioniranju Federacije i Saveza komunista, koji će nakon smrti Josipa Broza Tita doći do punog izražaja. Sve se otvorenije pod pritiskom krize otvarala debata koja se odvijala u dvama blokovima. S jedne strane glavni zagovornici obrane Ustava i decentralizacije bili su predstavnici Hrvatske i Slovenije, dok su se predstavnici Srbije zalagali za promjenu Ustava, centralizaciju i povećanje ovlasti Federacije.

Važnu epizodu u tom procesu predstavlja izvanredni 14. kongres Saveza komunista Jugoslavije (SKJ), koji je do kraja raspršio iluzije o jedinstvenom SKJ i mogućnostima izlaska iz krize.⁸ Jugoslavija je nakon 14. kongresa zakoračila u vrlo neizvjesno razdoblje. Jugoslavenski ustavni sustav razoren je u svibnju 1991. godine kada je hrvatski predstavnik trebao preuzeti položaj predsjednika Predsjedništva. Četiri od šest republika poštovale su Ustav i prihvatile Stipu Mesića za predsjednika, dok su srpski i crnogorski predstavnici odbili prihvatiti Odluku o imenovanju. Također, gospodarska kriza se od osamdesetih intenzivno osjećala u Jugoslaviji. Do 1985. godine stvarni prihodi stanovništva pali su za 48,4%, a do 1984. godine industrijska je produktivnost pala za 7%, dok je industrijska produktivnost u zapadnoj Europi rasla 5% godišnje u istom razdoblju. U 1984. godini broj nezaposlenih je prešao brojku od 1 milijun i narastao za

⁷ Michel Chossudovsky, *Globalizacija bijede i novi svjetski poredak*, Prometej, Zagreb, 2008, 286.

⁸ Posljednji 14. i prvi izvanredni kongres Saveza komunista održan je od 20. do 23. siječnja 1990. u Sava Centru u Beogradu.

još 120.000 do kraja 1987. godine. U isto vrijeme, razlike između pojedinih konstitutivnih republika i autonomnih pokrajina drastično su se pojačale: stopa nezaposlenosti je varirala između 1,4% u Sloveniji do 24% na Kosovu. Gospodarska kriza pojačavala je političku krizu. Tako su se prve masovne demonstracije albanskih nacionalista na Kosovu dogodile 1981. godine, a tražilo se uspostavljanje republike. Zbog toga neki autori uzroke raspada Jugoslavije vide kao neminovan proces gospodarskih, ideoloških i političkih razlika u nacionalnim teritorijalnim okvirima.⁹ Premda nisu primarni uzrok sukoba, vjerske razlike među pripadnicima različitih nacija i konfesija ne smiju se zanemariti kao temeljni identifikacijski čimbenik nacionalnih i kulturno-civilizacijskih posebnosti, koje su konačno učinile raspad Jugoslavije, kao multinacionalne i multikonfesionalne zajednice, neminovnim.¹⁰

U to vrijeme sve više jača ekspanzionistička politika Srbije utemeljena na Memorandumu SANU, koji je napisala skupina srpskih akademika. Kao nedovršeni tekst, koji navodno nikada nije usvojen, pojavio se u obliku šapirografiranog materijala u Zagrebu u jesen 1986. godine. Dokument „fantom“ imao je veliku ulogu pri raspadu Jugoslavije. Memorandum SANU je potom objavljen u *Večernjim novostima* 24. i 25. rujna 1986. u dva nastavka. U Hrvatskoj ga je objavio časopis CK SKH *Naše teme* iz 1989. godine. Memorandum SANU je bio osnova stvaranja svesrpskog nacionalističkog pokreta kojem je bio cilj da Jugoslaviju potpuno pretvori u Veliku Srbiju. Ciljevi su bili jasno formulirani: 1) Srušiti Ustav iz 1974. godine i ukinuti elemente konfederacije, odnosno potpuno ukinuti sve one elemente i odredbe Ustava kojima su bivše republike SFRJ tretirane kao nacionalne države; 2) Ukinuti pokrajine Kosovo i Vojvodinu i uspostaviti, kako su govorili, da „Srbija iz tri dela postane cela“; 3) Stvoriti po formi federaciju, a u biti unitarnu državu koja će osigurati potpunu dominaciju Srba nad Slovencima i Hrvatima uz potpuno ukidanje

⁹ Danica Hafner- Fink. The Disintegration of Yugoslavia, u: *Canadian Slavonic Papers*, September-December 1995. 37 (3) 339-356.

¹⁰ Mislav Kukoč, Konfesije i postkomunistički sukob civilizacija, u: *Društvena istraživanja*. Časopis za opća društvena pitanja, 4/1995, Zagreb 1995, br. 6, 940.

crnogorske, muslimanske i makedonske nacije; 4) Sve to ostvariti svim raspoloživim sredstvima uključujući i rat.¹¹

Ustav iz 1974. godine prenio je velike ovlasti na šest jugoslavenskih republika i dvije autonomne pokrajine u sastavu Srbije (Kosovo i Vojvodinu) i svih osam federalnih jedinica pretvorio je u neznatno asimetrične „faktore federacije“ jamčeći im suverenost i jednakost. Ustav se temeljio na vladavini centralističke komunističke partije, što će sve jugoslavenske komuniste primorati da ostanu vjerni Titovom tipu federalizma. Čim je Tito 1980. godine umro, srbijanski komunisti pokrenuli su kampanju protiv njegova ustava. Raspad Jugoslavije započeo je u tom trenutku, a zaoštrio se u nizu nasilnijih faza, od kojih je svakako najvažnija dolazak Miloševića na čelo Saveza komunista Srbije.¹² Kada se analiziraju nacionalni odnosi u Jugoslaviji, važno je naglasiti da su Srbi, bez sumnje, u toj državnoj zajednici imali dominantan položaj u odnosu prema drugim narodima. Naime, od Drugog svjetskog rata Srbi su u svim etapama razvoja od nastanka Jugoslavije odlukama AVNOJ-a do njezina raspada 1991. godine imali dominantan položaj. U federaciji su dobili Vojvodinu, koja nikada nije bila srpska niti su Srbi u njoj bili većinski. Također, dobili su Kosovo i Metohiju, a imali su vlast u federaciji jer su dominirali u vojsci i policiji. Ključno za agresivnu Miloševićevu politiku bilo je to što je JNA prihvatila partnerstvo s Miloševićem iz političkih, ideoloških, nacionalnih i ekonomskih razloga. Sve dok je Milošević prijetio ratom, to je više-manje prihvaćeno u susjednim republikama. Prijetnje su dobile realnu težinu kada je njegovo viđenje Jugoslavije prihvatila JNA.¹³ Armija se u početku stavlja navodno u obranu federacije da bi kasnije na strani Miloševićeva režima sudjelovala u agresiji na narode u bivšoj Jugoslaviji. Armija je ponajprije bila zainteresirana za zadržavanje svog položaja, što je u knjizi *Slučaj Jugoslavija* potvrdio Branko Mamula, visokopozicionirani vojni časnik

¹¹ Zdravko Tomac, *Paukova mreža balkanskog krvnika – Pokušaj stvaranja Velike Srbije*, Birotisak, Zagreb, 1994, 16.

¹² Ivo Banac, *Raspad Jugoslavije*, Durieux, Zagreb, 2001, 121.

¹³ Davor Marijan, Jugoslavenska narodna armija - važnija obilježja, u: *Polemos - časopis za interdisciplinarna istraživanja rata i mira*, IX/2006, Zagreb, 2006, 41.

JNA: „JNA je prihvatila velikosrpski politički i vojni koncept i izgubila jugoslavenstvo pod nogama“.¹⁴

Za razumijevanje opredjeljenja JNA važno je istaknuti da su i nacionalno u JNA dominirali Srbi. Srbi i Crnogorci činili su više od 70 % armijskih profesionalaca u JNA, iako je udio tih dvaju naroda u stanovništvu bivše Jugoslavije bio samo 38 %. Ključno pitanje za razmatranje raspada Jugoslavije nije bilo hoće li se ona raspasti već po kojim će se šavovima raspasti: a) jesu li republičke granice nepromjenjive, i b) imaju li narodi (a ne republike) pravo na samoodređenje. To je bio početak uvođenja političkog pluralizma i otvaranja mogućnosti da se republike zajedničke države izjasne o osamostaljenju ili ostanku u krilu Jugoslavije.

U BiH, Hrvatskoj, Makedoniji i Sloveniji održan je referendum o neovisnosti. U Hrvatskoj je 88,2 % građana poduprlo neovisnost, u Sloveniji 86 %, u Makedoniji 74 %. Rezultati referenduma su jasno pokazali da je velika većina stanovništva poduprla neovisnost i da se izjasnila za izlazak iz zajedničke države. Tako je proglašenje neovisnosti bilo legitimno i legalno na temelju procedura navedenih u republičkim ustavima. Također, odvajanje je bilo i u skladu s Ustavom Jugoslavije koji je omogućavao pravo svakog naroda na samoopredjeljenje uključujući i pravo na odcjepljenje“. Slovenija i Hrvatska neovisnost su proglasile 25. lipnja 1991. godine. JNA je napala Sloveniju sljedeći dan. U Hrvatskoj su prvi sukobi počeli u travnju 1991. godine, a vojne operacije velikih razmjera u rujnu 1991. godine.

Priznanje BiH kao samostalne države

Raspad Jugoslavije otvorio je rasprave o budućnosti Bosne i Hercegovine. Taj proces nisu pratile samo izrazito oprečne i sukobljene političke koncepcije o budućnosti BiH već i gotovo opipljive naznake o ratnom sukobu. Hrvatska politika u BiH u skladu sa stavom Hrvatske zalagala se za konfederalizaciju Jugoslavije, dok je srpska politika također u

¹⁴ Branko Mamula, *Slučaj Jugoslavije*, CID, Podgorica, 2000, 209.

skladu sa stavom srpske nacionalne politike tražila unitarnu Jugoslaviju. U početku krize na prostoru bivše Jugoslavije bošnjačka politika se prvo zalagala za očuvanje Jugoslavije. „Bošnjačkom narodu je opstanak Jugoslavije odgovarao. Moj glavni motiv da se Jugoslavija očuva bio je taj što je bošnjački narod bio naseljen u dugom pojasu od Novog Pazara pa sve do Zagreba. I svako cijepanje Jugoslavije dovodi do cijepanja bošnjačkog naroda do kojeg mi je bilo jako mnogo stalo. Na koncu bio sam dužan da se o njemu staram, ne samo kao njegov pripadnik nego i kao njegov izabrani predsjednik“¹⁵ Jedna od opcija pojedinih bošnjačkih političara bila je i krnja Jugoslavija, u čijem sastavu bi ostala BiH. Takva politika bila je dobrim dijelom utemeljena na strahu od srpske reakcije, zbog koje je vodeća bošnjačka stranka SDA dugo bila spremna na kompromise. Adil Zulfikarpašić je odnos Muslimana prema Srbima sažeo u jednoj rečenici: „Za Muslimane nije opasno ako se Hrvati osjećaju ugroženim, ali da je životno opasno ako se Srbi osjećaju ugroženim i da ne mogu živjeti s nama.“¹⁶ Kada je postalo sasvim očito da je demokratska zajednička država nemoguća i da se postojeća raspada, a svim njenim mehanizmima upravljaju Srbi, bošnjačka i hrvatska strana nasuprot srpske vide jedino rješenje za svoj opstanak u nezavisnoj BiH.

Kao pravni temelj na putu priznanja BiH kao nezavisne države poslužit će Amandman XL na Ustav od 31. srpnja 1990. godine. Amandmanom je BiH definirana kao suverena demokratska država ravnopravnih građana, naroda BiH - Muslimana, Hrvata, Srba i pripadnika drugih naroda i narodnosti. Amandman je proveo najradikalniju ustavnopravnu transformaciju države prema izazovima stvaranja građanske demokracije, načelima privatnog vlasništva i slobodi poduzetništva, kao i jasnijim određenjima općih, političkih i građanskih prava čovjeka.¹⁷ Institucionalna konsolidacija značila je prvi korak kojim je započeo proces

¹⁵ Alija Izetbegović u intervjuu Radio slobodna Europa, 13. 6. 2000. Vidi: *Bosna i Hercegovina. 1990. – 2025*, ur. Miroslav Tuđman, UHIP, Zagreb, 2005, 54.

¹⁶ Milovan Đilas, Nadežda Gaće, *Bošnjak Adil Zulfikarpašić*, Bošnjački institut, Zurich, Globus, Zagreb, 1996, 182.

¹⁷ Sandra Fabijanić Gagro i Budislav Vukas, Pravna priroda i politička pozadina oružanih sukoba u Hrvatskoj i Bosni i Hercegovini, u: *Zbornik Pravnog fakulteta u Zagrebu*, 58/2008, Zagreb, 2008, br. 5, 1179.

transformacije BiH u demokratsku državu. Okolnosti odvijanja tog procesa bile su na granici izbijanja oružanih sukoba između vlasti BiH s jedne strane i JNA i paravojnih srpskih postrojbi. Tako je već sljedeći korak, odnosno usvajanje Memorandum o nezavisnosti – pismo o namjerama BiH 14. 11. 1991. usvojila Skupština BiH, istina bez glasova srpskih zastupnika koji su napustili zasjedanje u Sarajevu, a zatim nelegitimno po direktivama Beograda 24. 11. 1991. konstituirali Skupštinu srpskog naroda.

Međunarodna zajednica je bila zatečena događanjima na prostoru Jugoslavije, pa je prva aktivnost međunarodne diplomacije o Jugoslaviji uslijedila krajem lipnja 1991. godine kad je rat već počeo u Sloveniji. Kako je postajalo sve očitiije da se situacija na prostoru bivše Jugoslavije ozbiljno komplicira, u rujnu je u Haagu počela raditi Mirovna konferencija Europske zajednice o Jugoslaviji na čijem čelu je bio bivši britanski ministar vanjskih poslova lord Peter Carrington. Konferencija je zasjedala od 7. rujna do 12. prosinca 1991. godine, a imala je zadaću riješiti političke odnose između njezinih republika u procesu raspada Jugoslavije. Konferencija je okupila sve predstavnike jugoslavenskih republika, Predsjedništvo i Savezno izvršno vijeće. Razmatrane su ideja o formiranju slobodne zajednice nezavisnih država i ideja da se prihvate republičke granice kao državne granice. Oba prijedloga Milošević je odbio inzistirajući da ako dođe do raspada Jugoslavije, etničke granice budu državne granice. Konferencija je utemeljila i Arbitražnu komisiju¹⁸ na čije čelo je postavljen sudac Ustavnog Suda Francuske Robert Badinter zbog čega je komisija nazvana Badinterovom komisijom.

Komisija je 20. 11. 1991. godine usvojila Mišljenje br. 1 kojim je potvrđeno da je Jugoslavija u procesu dezintegracije. Prema nalazu Badinterove komisije, čiji su rezultati verificirani od strane EZ, SFRJ je prestala postojati raspadom, a ne otcjepljenjem pojedinih država, što znači da je SR Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) nova država s jednakim pravima i obvezama kao i četiri druge nasljednice: BiH, Hrvatska, Makedonija i Slovenija. To također znači da nijedna nova država na području Jugoslavije

¹⁸ Arbitražnu komisiju su sačinjavali: Robert Badinter, predsjednik Ustavnog suda Francuske, Jose Maria Ruda, bivši predsjednik Međunarodnog suda pravde (Argentina), Francisko Paolo Casavola, predsjednik Ustavnog suda Italije, Elizabeth Palm, sudija Evropskog suda za ljudska prava (Švedska) i Roman Herzog, predsjednik Ustavnog suda Njemačke.

nije imala pravo na nasljedovanje Jugoslavije. Drugim riječima, sve države nastale na području bivše SFRJ imaju status država sukcesora, odnosno niko nema status države – prethodnika, shodno Bečkim konvencijama (o sukcesiji država u odnosu na državnu imovinu, arhive i dugove, iz 1983. godine i u odnosu na ugovore iz 1978. godine).¹⁹

Vijeće sigurnosti UN predvođeno Cyrusom Vanceom postupno je od Europske zajednice počelo preuzimati vođenje pregovora, dok je i dalje Carringtonu bilo prepušteno ravnanje političkim pitanjima.

Procjenjujući razvoj prilika u istočnoj Europi i Sovjetskom savezu, a s ciljem izrade jedinstvenog pristupa spram novih država, Ministarsko vijeće EZ 16. 12. 1991. godine usvojilo je Smjernice za priznavanje novih država u istočnoj Europi i Sovjetskom savezu. Isti dan usvojena je i Deklaracija o Jugoslaviji u kojoj je EZ izrazila spremnost da prizna nezavisnost svim jugoslavenskim republikama koje žele biti priznate kao nezavisne države, a spremne su ispuniti postavljene uvjete do 23. prosinca 1991. godine. Uvjeti su se odnosili na poštivanje ljudskih prava i prava nacionalnih i etničkih grupa, nastavljanje podupiranja napora glavnog tajnika i Vijeća sigurnosti UN i nastavljanje Konferencije o Jugoslaviji. Mišljenjem broj 3 Arbitražne komisije definirano je da se granice između bivših federalnih jedinica smatraju državnim granicama i da se ne mogu mijenjati silom. Temeljem smjernica i deklaracija Predsjedništvo i Vlada SR BiH uputili su 21. 12. 1991. godine zahtjev Europskoj zajednici za priznavanje suvereniteta i nezavisnosti BiH. Arbitražna komisija Mišljenjem broj 4 odbacila je zahtjev Predsjedništva i Vlade za priznanjem nezavisnosti SR BiH uz obrazloženje da se zahtjevu nisu pridružili srpski članovi Predsjedništva. Zbog toga je Komisija kao uvjet priznanja BiH navela obvezu održavanja općeg referenduma pod međunarodnim nadzorom.

Skupština BiH usvojila je 25. 1. 1992. godine Odluku o raspisivanju referenduma o suverenosti i nezavisnosti BiH. Za skupštinsku odluku o referendumu glasali su predstavnici Bošnjaka i Hrvata, dok odluka nije dobila podršku većine predstavnika srpskog naroda, koji su prije glasanja, na prijedlog Srpske demokratske stranke (SDS), koju je predvodio današnji

¹⁹ Kasim I. Begić, *Bosna i Hercegovina od Vanceove misije do Dejtonskog sporazuma*, Sarajevo 1996, 35.

haški optuženik Radovan Karadžić, napustili skupštinsko zasjedanje. Održavanje referenduma određeno je za 29. veljače i 1. ožujka 1992. godine. Skupština BiH je tražila da se građani odrede prema pitanju: *“Jeste li za suverenu i nezavisnu Bosnu i Hercegovinu kao državu ravnopravnih građana, naroda Bosne i Hercegovine – Muslimana, Srba, Hrvata i pripadnika drugih naroda koji u njoj žive?”*

Referendum građana BiH o suverenosti i nezavisnosti BiH je održan 29. veljače i 1. ožujka 1992. godine pod kontrolom međunarodnih posmatrača i po uputstvima međunarodne zajednice. Od ukupnog broja glasača 3.253.847 na referendum je izašlo 2.073.568 građana s pravom glasa ili 64,31%. Važećih glasačkih listića bilo je 2.067.969 ili 64,14%. Od ukupnog broja glasačkih listića za je bilo 2.061.932 glasača ili 99,44% dok je protiv glasovalo 6.037 ili 0,29% , a nevažećih listića bilo je 5.227 ili 0,25 %.²⁰ Republička izborna komisija saopćila je i službeno proglasila rezultate Referenduma 6. ožujka 1992. godine, tako da se smatra da je od tog datuma Republika Bosna i Hercegovina suverena i nezavisna država sa međunarodnim subjektivitetom, odnosno postala je subjekt međunarodnog prava. Predsjedništvo BiH u funkciji Skupštine potvrdilo je izvještaj o referendumu, istovremeno donoseći Uredbu sa zakonskom snagom o provođenju odluke o republičkom referendumu

Rezultati referenduma prema kojem je za neovisnu BiH glasovalo 99,4% glasača govore o tom da je država nastala na pristanku većine. Pozitivan ishod referenduma o osamostaljenju BiH je bio uslov za međunarodno priznanje BiH.

Republiku Bosnu i Hercegovinu je kao suverenu, nezavisnu i cjelovitu državu prva priznala Bugarska, još 15. siječnja 1992. godine, a Evropska zajednica 6. travnja 1992. godine kada je na nju zvanično i otpočela agresija. Susjedna Hrvatska i SAD priznale su Republiku Bosnu i Hercegovinu dan kasnije, tj. 7. travnja 1992. godine. Od tada, Bosnu i Hercegovinu priznalo je više od 130 zemalja, od toga su 44 arapsko-islamske zemlje s kojima BiH održava pune diplomatske odnose²¹, a u

²⁰ Isto, 145.

²¹ Do 2008. Bosnu Hercegovinu još uvijek 13 zemalja članica OIC-a nisu priznale, niti uspostavile diplomatske odnose. Izuzev Iraka, ostale zemlje to nisu uradile isključivo zbog neažurnosti - i naše i njihove.

punopravno članstvo UN-a primljena je 22. svibnja 1992. godine. Na sjednici Predsjedništva BiH 8. travnja 1992. godine promijenjen je naziv Socijalističke Republike Bosne i Hercegovine u novo ime države Republika BiH. Predsjedništvo je posebnom uredbom sa zakonskom snagom utvrdilo privremeni grb i zastavu BiH. Međunarodnim priznanjem BiH je formalno prestala biti u sastavu SFRJ. Postala je samostalna i neovisna država i u međunarodnim odnosima samostalan faktor. Međunarodno priznanje jedne nove države znači za naciju najveću sigurnost za očuvanje njezina identiteta. Priznanje je jamstvo da će poštovati identitet, a to je zapravo onaj temelj na kojem počiva trajnost, snaga, sigurnost i vrijednost nacije. Priznanje izbacuje narod iz anonimnosti i političkog nepostojanja u onu zajednicu naroda u koju pristaje po svom etičkom, vrijednosnom, političkom i društvenom stanju i nagnućima.²² Međunarodnim priznanjem i prijemom u Ujedinjene narode Bosna i Hercegovina je stekla određena prava koja su zaštićena Poveljom UN-a, između ostalih, i pravo na suverenost (nezavisnost) i pravo na opstanak (samoodržanje). Ova osnovna prava, koja isključivo pripadaju državi, zagarantirana su Poveljom UN-a. Vijeće sigurnosti UN-a u periodu od 25. 9. 1991. godine do 12. 7. 1995. godine donijelo je 73 rezolucije i niz predsjedničkih saopćenja vezanih za Bosnu i Hercegovinu, a najvažnija od njih su svakako one rezolucije koje se tiču prijema RBiH u UN - rezolucija 755 (1992.), potom rezolucija o povlačenju²³ JNA sa prostora RBiH 752 (1992.), zatim uvođenja sankcija prema tzv. SR Jugoslaviji 757 (1992.), odbijanje automatskog članstva tzv. SR Jugoslavije u UN-u 777 (1992.), zabrana vojnih letova iznad BiH 781 (1992.), Odluka o formiranju Međunarodnog suda za ratne zločine u bivšoj Jugoslaviji 808 (1993.), uspostava "zona sigurnosti" – Sarajevo, Tuzla,

²² Zvonko Lerotić, Postdaytonska Hrvatska, u: *Politička misao*, Vol. XXXVIII./1996, Zagreb, br. 4, 142.

²³ Rezolucija 752 (1992.) od 15.05.1992. godine – Povlačenje JNA sa područja R BiH. Vijeće zahtijeva poštivanje principa da je svaka promjena granica silom neprihvatljiva, nadalje zahtijeva da sve zainteresirane strane u BiH odmah zaustave dještva, da se odmah prekinu svi oblici miješanja izvana, kao i pokušaji promjene etničkog sastava stanovništva i da one jedinice JNA i dijelovi Hrvatske vojske budu povučeni ili podređeni organima Vlade R BiH ili da budu raspušteni i razoružani, a da njihovo oružje bude stavljeno pod efektivnu međunarodnu kontrolu.

Žepa, Goražde, Srebrenica²⁴ i Bihać 824 (1993.), rezolucija o etničkom čišćenju u Banja Luci i Bijeljini 941 (1994.), rezolucija o imenovanju tužioca Međunarodnog suda za ratne zločine u bivšoj Jugoslaviji 936 (1994.), itd. Richard Holbrooke u knjizi *Završiti rat* piše kako je upravo u vrijeme Vance-Carringtonove akcije EZ bila suočena sa najkontroverznijom odlukom priznati ili ne Hrvatsku kao neovisnu državu. Spomenuti dvojac je isticao da bi priznavanje Hrvatske povuklo lanac reakcija koje bi kulminirale ratom u BiH. Kako je Njemačka bila najveći zagovornik priznanja Hrvatske, zbog toga je često optuživana da je potaknula rat u Bosni. “Iako je bilo jasno da će do sukoba doći jer Zapad neće intervenirati, na Njemačkoj su lomili kola za ono što se desilo u Bosni ljudi koji su nastojali odvratiti pažnju od svojih neuspjeha.”²⁵

Agresija na Republiku Bosni i Hercegovini (1992.-1995.)

Sam pojam agresija potiče od latinske riječi “agredior – navaliti” i označava “napad jedne države na drugu ne samo vojnim snagama i ne samo na njezino područje i njezine vojne snage, nego i na njezinu nezavisnost i to na sve načine i svim sredstvima, što u taj čas mogu poslužiti.”²⁶ Da je na Bosnu i Hercegovinu izvršena stvarna agresija, uprkos izostanka službene ocjene Vijeća sigurnosti i međunarodne zajednice, nedvojbeno potvrđuju presude i nalazi Haškog tribunala (ICTY – International Criminal Tribunal for the Former Yugoslavia).

Plan Kontraobavještajne službe JNA (KOS), poznatiji pod nazivom “RAM”, koji je nastavak realizacije programa Draže Mihajlovića iz Drugog

²⁴ Pored grupne rezolucije o zaštićenim zonama Vijeće sigurnosti donosi Rezoluciju broj 819 (1993.) od 16.4.1993. godine u kojoj navodi: “Savjet zahtijeva da sve strane tretiraju Srebrenicu i okolinu kao zaštićenu zonu gdje se zabranjuje svaki oružani napad i drugi akt neprijateljstva. On, također, zahtijeva trenutno povlačenje paramilitantnih jedinica bosanskih Srba oko tog grada, kao i obustavu oružanih napada na grad; zatim zahtijeva od Generalnog sekretara da poduzme mjere da se povećaju snage UNPROFOR-a prisutne u Srebrenici, kao i da se osigura nesmetan prijevoz bolesnih i ranjenih i donese odluku o slanju misije članovima Vijeća da se uvjere, na licu mjesta, o situaciji u BiH.”

²⁵ R. Holbrooke, *Završiti rat*, 31.

²⁶ Mustafa Imamović, *Agresija na Bosnu i Hercegovinu i njen opstanak 1992 –1995. godina*, Sarajevo 1997, 9.

svjetskog rata,²⁷ trebao je omogućiti rješenje velikosrpskog projekta poslije dvije Jugoslavije. Praktično na Bosnu i Hercegovinu završna faza agresije započela je odmah nakon objavljivanja rezultata referenduma 6. ožujka 1992. godine, odnosno poslije priznanja Republike Bosne i Hercegovine od Evropske zajednice 6. travnja 1992. godine. Agresiju je počinila SR Jugoslavija (Srbija i Crna Gora) uz snažnu podršku i participaciju pripadnika i simpatizera Srpske demokratske stranke i njenog političkog lidera Radovana Karadžića, odnosno vojnog lidera Ratka Mladića. U izvršenju agresije na BiH angažirale su se JNA (kasnije preimenovana u "Vojska Jugoslavije"), Specijalne jedinice saveznog MUP-a i Državne bezbjednosti, srpske paravojne formacije, vojska "Republike Srpske" i vojska "Republike srpske krajine" koje su bile pod direktnom kontrolom i komandom Vrhovnog savjeta odbrane u Beogradu. Farsa oko povlačenja JNA sa teritorije Bosne i Hercegovine trajala je sve do "stvaranja" SR Jugoslavije 27. travnja 1992. godine. Međutim, stvarno JNA se nikada i nije povukla za sve vrijeme agresije, o čemu svjedoče brojni dokumenti, kao i nalazi *Amnesty Internationala*, *Helsinki Watcha*, *Human Rights Watcha*, zatim Međunarodnog crvenog križa i mnogih drugih nevladinih humanitarnih organizacija i UNPROFOR-a. Agresija na RBiH od strane SR Jugoslavije okončana je parafiranjem mirovnog sporazuma 21. studenog

²⁷ U Programu četničkog pokreta Draže Mihajlovića iz septembra 1941. godine stoji:

- "b) Omeđiti 'de facto' srpske zemlje i učiniti da u njima ostane samo srpski živalj;
- v) Posebno imati u vidu brzo i radikalno čišćenje gradova i njihovo popunjavanje svežim srpskim elementom;
- g) Izgraditi plan za čišćenje i poniranje seoskog stanovništva sa ciljem homogenosti srpske državne zajednice;
- d) U srpskoj jedinici kao naročito težak problem, uzeti pitanje muslimana i po mogućnosti rešiti ga u ovoj fazi;

Unapred odrediti koje i kakve jedinice treba da provode izvršenje programskih tačaka pod b. v. g. i d.

⁷⁾ ...Što se tiče naših unutrašnjih pitanja, razgraničenja sa Hrvatima tu držimo da treba odmah, čim se ukaže prilika, prikupiti sve snage i stvoriti svršen čin:

- a) Zaposesti na karti označenu teritoriju,
- b) Očistiti je pre nego li se iko prebere,

Zaposedanje bi se, mislimo, moglo izvesti samo tako ako bi se jakim odredima zaposela glavna čvorišta i to: Osijek, Vinkovci, Slavonski Brod, Sunja, Karlovac, Knin, i Šibenik, te Mostar i Metković, a onda iznutra krenuti čišćenje zemlje od svih nesrpskih elemenata. Krivcima bi valjalo otvoriti put. Hrvatima u Hrvatsku a Muslimanima u Tursku (ili Albaniju)."

1995. godine u zračnoj bazi Wright Patterson (Dayton, država Ohio u SAD), koji je potpisan u Parizu 14. prosinca 1995. godine pod službenim nazivom Opći okvirni mirovni sporazum za mir u Bosni i Hercegovini.

Rat u BiH nikada nije objavljen pa zbog toga nije jednostavno i lako odrediti datum i događaj koji je označio njegov početak. Predratno stanje bilo je prožeto dugotrajnim procesima postupnog narastanja međunacionalnih i međudržavnih napetosti, popraćenih stalnim pregovorima, poništavanjem dogovorenog, izigravanjem potpisanog i daljnjim zaoštavanjem međusobnih odnosa ratnih aktera.²⁸

Ipak, službenim datumom početka rata u BiH smatra se 6. travanj 1992. godine, dan uoči međunarodnog priznanja neovisne BiH. Iako većina Hrvata smatra da je rat počeo u listopadu 1991. godine kada je JNA uništila sedam sela u Hercegovini u kojima su živjeli Hrvati. Srpska demokratska stranka već se bila transformirala u militantnu političku, vojnu i terorističku formaciju koja je pod vodstvom Radovana Karadžića započela provođenje velikosrpske politike. Richard Holbrooke, jedan od glavnih posrednika u BiH, Miloševića je smatrao osobom koja je nosila “najveći dio odgovornosti za rat u Bosni”.²⁹ “Amerika je početkom devedesetih dala zeleno svjetlo Miloševiću da, bude li potrebno, i oružjem očuva Jugoslaviju”.³⁰ Ugledni svjetski političari priznaju da je usvajanje Rezolucije 713 VS UN-a o embargu na uvoz oružja u Jugoslaviju bilo ne samo politička poruka Miloševiću, nego i djelotvorno sredstvo oduzimanja prava žrtvi na obranu.³¹ Početak rata u BiH bošnjačka strana dočekala je skoro u potpunosti nespriprema. Dva i pol mjeseca nakon službenog početka agresije na BiH, Predsjedništvo BiH je 20. lipnja 1992. godine donijelo Odluku o proglašenju ratnog stanja.³² Predsjedništvo je kao agresora navelo: Republiku Srbiju, Republiku Crnu Goru, JNA i teroriste SDS-a. Čin agresije utvrđen je od strane Savjeta sigurnosti UN, Rezolucijom broj 752

²⁸ Božo Žepić, *Enigma Bosna i Hercegovina*, Matica hrvatska, Mostar, 2002, 47.

²⁹ R. Holbrooke, *Završiti rat*, 4.

³⁰ Robert Greenberg, Na Balkanu jezik i država idu zajedno, *Večernji list*, 9.11.2002, 29.

³¹ Vidi Margaret Thatcher, *Statecraft*: Harper Collins Publishers, New York, 2002, 298-299.

³² Izetbegović je svjesno izostavljao pravu kvalifikaciju za stanje u BiH, sve do prijema BiH u UN.

od 18. svibnja 1992. godine. Već tada je JNA u BiH pod kontrolu "Republike Srpske Bosne i Hercegovine" stavila više od dvije trećine teritorija BiH. Početak rata u BiH kao i u Hrvatskoj karakterizira velika vojna neravnoteža. Kontrolirajući Jugoslavensku narodnu armiju (JNA) Srbija je pod svojom kontrolom imala vojsku s 3,5 milijuna komada modernoga pješačkog naoružanja, 3.500 tenkova, 3.760 oklopnih transportera, 11.000 komada artiljerijskog naoružanja (100 mm i većeg), 455 borbenih aviona i kompletnu ratnu mornaricu. Nasuprot tomu Hrvatska³³, BiH, Slovenija i Makedonija pod svojom kontrolom nisu imale nijedan tenk ni borbeni avion. Zbog toga su gotovo svi vojni stručnjaci očekivali brzu vojnu pobjedu JNA, što bi zapravo značilo vojnu pobjedu Srbije.³⁴ Tim više što je Vijeće sigurnosti, rezolucijom 713 od 25. rujna 1991. godine temeljem glave VII. Povelje, nametnulo opći i potpuni embargo na izvoz oružja u bivšu Jugoslaviju. Ta će se odluka reflektirati kako na duljinu trajanja sukoba u Hrvatskoj i u Bosni i Hercegovini tako i na i broj žrtava i materijalne štete. Embargo će biti ukinut tek koncem 1995. godine. Najgora nasilja dogodila su se upravo 1992. godine kad Bošnjaci nisu imali vojne opreme da bi se obranili od srpskoga pokolja. Srpski velikodržavni osvajački pohod u BiH tijekom 1992. bio je popraćen i najgorim vidom zločinačkog djelovanja. Njegovu najradikalniju manifestaciju svakako su predstavljale masovne likvidacije hrvatskih i bošnjačkih civila u koncentracijskim logorima RS.

Rezolucijama 770 od 13. kolovoza i 794 od 3. prosinca 1991. uvedeni su humanitarni koridori, a snage UNPROFOR-a dobile su mandat da ih osiguravaju. Po tom mandatu UNPROFOR u Bosni i Hercegovini mogao je samo promatrati ratne zločine. Početak rata u BiH pratio je i proces formiranja triju različitih vojski.

³³ Stvarajući ravnotežu snaga, Hrvatska je kupovala oružje u inostranstvu, ali se odlučila i na druge metode naoružavanja. Do oktobra 1991. razoružano je 36 kasarni JNA i preko 50 manjih i većih skladišta, zarobljeno 250 tenkova, preko 500 artiljerijskih cijevi kalibra većih od 100 mm, oko 200 hiljada različitog streljačkog naoružanja. Hrvatska vojska je bila formirana. "Prvo polugodište 1991. utrošili smo u organizaciji hrvatske vojske i policije i njezinom osposobljavanju. Imali smo gotove snage od preko 120.000 ljudi i preko 200 oficira i generala u JNA s kojima smo čekali pogodno vrijeme", sjećao se Martin Špegelj.

³⁴ Miljenko Antić, Teorija nadmoći i rat na teritoriji bivše Jugoslavije (1991.-1995.) , u: *Politička misao: Croatain Political Science Review*, XLI/2004, Zagreb, 2004, br. 2, 126.

Teritorijalna obrana (TO) bila je prva službena oružana sila BiH koja će 15. travnja prerasti u Armiju BiH, a 4. svibnja 1992. godine nazvana je Armija BiH. Armija BiH nastala je ujedinjenjem postrojbi TO-a, Patriotske lige, Zelenih beretki, MUP-a BiH i raznih bošnjačkih dobrovoljačkih formacija u jedinstvenu vojsku. Usporedo je formirano Hrvatsko vijeće obrane (HVO) osnovano 8. travnja 1992. godine kao službena oružana snaga tzv. HR Herceg-Bosne i glavna oružana snaga Hrvata u BiH za vrijeme rata. Uredbom sa zakonskom snagom o oružanim snagama RBiH Predsjedništvo BiH je 6. kolovoza 1992. godine utvrdilo da sastavni dio Armije čine postrojbe HVO i drugi naoružani sastavi koji se stave pod jedinstvenu komandu Armije.³⁵

Vojska Republike Srpske je uglavnom bila transformirana JNA. Osnovana je dekretom 22. svibnja 1992. godine kao paravan za prikrivanje agresije, jer je tog istog dana BiH primljena u punopravno članstvo UN-a. Vojska je naslijedila oružje i opremu bivše JNA i Teritorijalne obrane (TO), oduzeto od svih općinskih stožera u BiH. Pod njezinom indirektnom komandom bile su i dobrovoljačke vojne formacije iz Srbije, odnosno Crne Gore, kao "*Beli Orlovi*", "*Škorpioni*", "*Crvene beretke*", te specijalne jedinice MUP-a Srbije.

Na početku rata Armija BiH je u svom sastavu imala gotovo 20 % nebošnjačkih boraca da bi pri kraju rata taj postotak bio gotovo neznan.³⁶ Paralelno je tekao proces povećavanja broja stranih vojnika iz islamskih zemalja u BiH, kojih će pod kraj rata biti oko 400, što se koristilo kao izgovor da je doprinijelo smanjivanju broja pripadnika Srba i Hrvata unutar Armije BiH. Hrvatske obrambene snage (HOS) bile su oružano krilo Hrvatske stranke prava, čiji je stožer za Hercegovinu osnovan 3. siječnja 1992. godine u Ljubuškom. Između HOS-a i HVO-a vladala je napetost i nadmetanje za utjecaj među Hrvatima u zapadnoj Hercegovini. Nakon ubojstva zapovjednika Blaža Kraljevića i njegove pratnje 23. kolovoza 1992. godine dolazi do potpisivanja Sporazuma između Mate Bobana i načelnika Glavnog stožera HOS-a Ante Prkačina koji je rezultirao raspuštanjem HOS-a.

³⁵ Stjepan Šiber, *Prevare, zablude, istina. Ratni dnevnik 1992*, Rabic, Sarajevo, 2000, 307.

³⁶ Nenad Pejić, *Dvije strane rubikona*, u: *Bosna i Hercegovina 1990.-2025.*, UHIP, Zagreb, 2005, 62.

Hrvatsko-muslimanski savez u obrani BiH protiv zajedničkog neprijatelja trajao je do listopada 1992. godine. Važno je naglasiti kako je riječ samo o savezništvu, a ne o zajedničkoj obrani, jer su se HVO i Armija BiH borili za različite političke ciljeve.³⁷ Iako nije bio prvi sukob između HVO-a i ABiH, sukob u Prozoru iz listopada 1992. godine općeprihvaćeno je mjesto za početak hrvatsko-muslimanskog (bošnjačkog) rata. Postoje mišljenja da je jedan od povoda za rat između Hrvata i Bošnjaka bio Vance-Owenov plan kao smišljena zamka. Plan je predviđao vlast za Muslimane u četiri provincije, za Srbe u tri, a za Hrvate u dvije provincije, dok je deseta provincija bila miješana. Hrvati su počeli provoditi ovaj sporazum u siječnju 1993. godine zahtijevajući od Armije BiH da se vojno potčini HVO-u tamo gdje su Hrvati bili u većini, što je dovelo do otvorenog i intenzivnog sukoba. Bošnjački autori, a dijelom i hrvatski, kao razlog sukoba ipak navode velikohrvatsku politiku koja je imala za cilj stvaranje Velike Hrvatske na teritoriji Bosne i Hercegovine.³⁸

U vrijeme hrvatsko-bošnjačkog sukoba Armija BiH je bila znatno vojno ojačala, osobito u srednjoj Bosni gdje su sukobi bili i najžešći. Odnos snaga u pogledu ljudstva bio je vrlo nepovoljan za HVO. Po procjenama HVO-a, u proljeće 1993. godine bilo je oko 8 do 8,2 tisuće HVO vojnika u Operativnoj zoni Srednja Bosna, prema 82 do 84 tisuće ljudi u Trećem korpusu Armije BiH.³⁹ O tome Alija Izetbegović kaže: „Naša nadmoć u srednjoj Bosni bila je izrazita, što nije bio slučaj sa graničnim dijelovima BiH. Situacija u srednjoj Bosni je bila drugačija, bila je potpuno u našu korist i mi smo pritiskivali Vitez“.⁴⁰ Pod pritiskom međunarodne zajednice dolazi do završetka sukoba Hrvata i Bošnjaka potpisivanjem Washingtonskog sporazuma.

U BiH se ratna situacija dodatno komplicira u zapadnoj Bosni u kojoj dolazi do sukoba među Muslimanima. Politička razilaženja između Fikreta

³⁷ Zdravko Tomac, *Tko je ubio Bosnu*, Birotisak, Zagreb, 1994, 29.

³⁸ Vidi: Rusmir Mahmutćehajić, *Dobra Bosna*, Durieux, 1997, 127, Omer Ibrahimagić, *Dejton-Bosna u Ervopi pravna suština Dejtona*, GIK OKO, Sarajevo, 2001, 23, Željko Ivanković, Hrvatsko – muslimanski rat u ratu, u: *STATUS - magazin za političku kulturu u društvena pitanja*, 3/2004, Mostar, 2004, 62.

³⁹ *Isto*, 51.

⁴⁰ N. Pejić, Dvije strane rubikona, 60.

Abdića i Alije Izetbegovića završavaju se tako što Abdić ne prihvata međunarodno priznatu državu BiH i priklanja se politici agresora na BiH tako što 29. rujna 1993. godine proglašava tzv. Autonomnu pokrajinu Zapadna Bosna u sastavu Jugoslavije. Ovaj politički rascjep dovest će do sukoba unutar Muslimana između Armije BiH i vojske odane „babi“. AP Zapadna Bosna raspala se u akciji Oluja, a Abdić je na karlovačkom sudu zbog ratnog zločina osuđen na kaznu zatvora od 15 godina. Ulogu Fikreta Abdića pojašnjava izjava Mustafe Čandića koji je bio dugogodišnji oficir KOS-a, sa posljednjim radnim mjestom u Kontraobavještajnoj grupi (KOG) RV i PVO. „Vozio sam se u autu i slušao na radiju vijesti. Jedan dio je bio stranačka hronika. Dan prije zvao me major Čedo Knežević, kolega koga sam znao dok smo zajedno radili u KOS-u i oduševljeno rekao: ‘Dobili smo ga!’ Pitam: ‘Koga smo dobili?’ Kaže: ‘Abdića. Babo je legao na rudu’. Dva puta je ponovio kako je Babo legao na rudu.“ Čandić svom kolegi nije vjerovao. „Znam da je KOS nekoliko mjeseci pleo mrežu oko Fikreta u sklopu operativne akcije ‘Proboj 1’, ali mu nisu mogli prići blizu. Kada sam u stranačkoj hronici na vijestima čuo kako je na velikom skupu u Velikoj Kladuši Abdić ušao u SDA, onda sam se ukočio. Zaustavio sam auto i izašao da pripalim cigaretu. Ništa mi više nije bilo jasno.“⁴¹

U ljeto 1995. godine dolazi do vojne suradnje Armije BiH, HVO i HV zahvaljujući kojoj je oslobođen dio teritorija pod srpskom vlašću. U Splitu dogovorom Tuđmana i Izetbegovića „Oluja“ postaje zajednička vojna akcija dviju država i vojski kojom je probijena trogodišnja blokada „bihaćkog džepa“. Glavni uzrok političkog preokreta 1995. godine koji je doveo do kraja rata i Daytonskog mirovnog sporazuma jeste uspostava vojne ravnoteže što je uvjerilo obojicu, Miloševića i Karadžića, da je trošak nastavka rata veći od dobitka, te da nastavak rata može dovesti do nepopravljivog poraza. U ljeto 1995. godine NATO je počeo bombardirati srpske vojne ciljeve u BiH.

Rat u BiH bio je atipičan i teško bismo ga objasnili s pomoću bilo koje klasične, pa i moderne definicije. Po jednim (Bošnjacima) to je bio klasični čin agresije od strane Srbije na BiH, a kasnije i Hrvatske, poslije

⁴¹ Medina Delalić i Suzana Šaćić, Balkan bluz, <http://www.e-novine.com/> (15.08. 2014.).

sukoba s Hrvatima u BiH.⁴² I vijeća Međunarodnog kaznenog suda za bivšu Jugoslaviju razilazila su se u mišljenju, odnosno nisu bila jednoglasna po pitanju karaktera rata. Naime, u prvostupanjskom postupku u predmetu Tadić zaključeno je da je sukob bio međunarodni do 19. svibnja 1992. (kad se JNA formalno povukla iz BiH), ali nije nigdje izričito navedeno kakvo je bilo njegovo obilježje nakon tog datuma.

Veći dio intelektualne javnosti u BiH sklon je tvrdnji da je posrijedi klasična agresija na jednu suverenu državu. Prema drugima, riječ je o građanskom ratu čiji je uzrok u etničkom i konfesionalnom momentu. No, nisu rijetki ni oni koji slijede logiku srednjeg puta. Rat je prema njima započeo kao agresija, ali je s vremenom sve više dobivao karakteristike građanskog rata.⁴³ Hrvatski i bošnjački intelektualci suglasni su s ocjenom da je riječ o agresiji, s tim što bošnjački autori, a dijelom i hrvatski, agresorima smatraju i Hrvatsku i Srbiju. S druge strane, većina srpskih autora ističe da je riječ o međunacionalnom sukobu.

Samuel P. Huntington rat u BiH ubrojio je u krvave sukobe civilizacija. U knjizi *Sukob civilizacija i preustroj svjetskog poretka* Huntington smatra da izvor sukoba u suvremenom svijetu više nije ideološke ili ekonomske prirode. Posebnu pažnju posvetio je situaciji na prostoru bivše Jugoslavije, držeći da ona predstavlja izvrstan primjer za tzv. "ratove na razdjelnicama civilizacija". Situacija u bivšoj Jugoslaviji utoliko je specifična s obzirom na to da uključuje čak tri oponirajuće civilizacije: zapadnu (Hrvatska), islamsku (BiH) i pravoslavnu (Srbija). Huntington navodi kako je "bivša Jugoslavija bila poprište najsloženijeg, najzamršenijeg i najpotpunijeg skupa ratova na razdjelnici početkom devedesetih godina".⁴⁴ David Owen u svojoj knjizi *Balkanska odiseja* uz karakterizaciju rata u BiH kao građanskog dodaje da je bio djelomice i vjerski rat. „Rat u BiH je bio djelomično vjerski rat, što je kako je napredovao postajalo sve izraženije.“⁴⁵ Kao uzrok rata navode se etnički i

⁴² *Dossier – zločini muslimanski nad Hrvatima u BiH 1992–1994.*, Mostar, 1999, 15. <http://www.slobodanpraljak.com/> (21. 04.2015.).

⁴³ Slavo Kukić, Učinci rata u BiH, u: *STATUS - magazin za političku kulturu i društvena pitanja*, Mostar, 2004. br. 3, 81.

⁴⁴ S. Huntington, *Sukob civilizacija i preustroj svjetskog poretka*, 344.

⁴⁵ Dejvid Owen, *Balkanska odiseja*, Hrvatska Sveučilišna naklada, Zagreb, 1998, 37.

religijski antagonizmi. I Zdravko Tomac smatra da se u BiH može govoriti o vjerskom ratu. „Kako u BiH žive tri naroda – Bošnjaci-Muslimani, Srbi-pravoslavci i Hrvati-katolici, koliko god se to demantiralo može se govoriti o sukobu triju najvećih religija na prostoru BiH, sukobu od dalekosežne važnosti za budućnost čovječanstva.“⁴⁶ Ćimić pak dodaje da se određivanjem rata kao vjerskog prikriva agresija i što je još posebno važno - agresor.⁴⁷

Također, i Kukoč odbija karakterizaciju rata u BiH kao vjerskog. „Niska razina islamske teologijske kulture u lokalnog klera - time i njihov slab utjecaj na vjernike – kao procesi sekularizacije te zapadnoeuropska usmjerenost najvećim dijelom urbane muslimanske populacije isključuje svaku mogućnost da se aktualni rat u Bosni interpretira kao vjerski rat, kao plod muslimanskog fundamentalizma i fanatizma.“⁴⁸ U širem kontekstu svjetske politike rat u BiH označio je slom cijelog demokratskog sustava vrijednosti na kojem je bio utemeljen svjetski poredak nakon Drugog svjetskog rata. Radi se o golemom raskoraku između načela i dijela.⁴⁹

Rat u BiH donio je zastrašujuća ljudska i materijalna razaranja. V. Žerjavić govori o "ukupno podnesenim žrtvama" BiH i iznosi brojku od 215.000, a po mišljenju dr. I. Bošnjovića "poginuli i nestali" dosežu visoku brojku od 290.400 osoba, dok citirano federalno ministarstvo izravne ratne gubitke prikazuje kao "poginule" (200.000) i "nestale" (17.000).⁵⁰ Rat je prouzročio velike migracije stanovnika. Više od milijun stanovnika je pokrenuto iz svojih domova, a prema nekim procjenama od ukupnog broja protjeranog stanovništva oko 700.000 iselilo je u druge zemlje i steklo status državljana u tim zemljama.⁵¹

⁴⁶ Z. Tomac, *Tko je ubio Bosnu*, Birotisak, Zagreb, 1994, 94.

⁴⁷ Esad Ćimić, Bosanska raskrižje, u: *Društvena istraživanja*, 3/1994, Zagreb 1994, br. 6, 616.

⁴⁸ M. Kukoč, *Konfesije i postkomunistički sukob civilizacija*, 946.

⁴⁹ Z. Tomac, *Z. Tko je ubio Bosnu*, 95.

⁵⁰ F. Markotić, Ratni učinci na promjene u broju stanovnika BiH i Hrvatske 1991.-1998., u: *Društvena istraživanja*, 8/1999, Zagreb, 1999, br. 5-6, 764.

⁵¹ Mirko Pejanović, *Politički razvitak Bosne i Hercegovine u postdejtonskom peridu*, Šahinpašić, Sarajevo, 2004, 110.

Paradigma bosanskohercegovačkih ratnih stradanja je bivša enklava Srebrenica u kojoj je pobijeno, stradalo i nestalo preko 8.370 ljudi, a sudbina svih stradalih ni do danas nije poznata. O ratnim strahotama u Bosni pisali su mnogi novinari nastojeći senzibilizirati svjetsku javnost. U velikom broju takve literature najilustrativnija je rečenica novinara Petera Massa. „Riječ je o horor pornografiji: žene su bile silovane svaki dan kroz dva mjeseca; momak koji gmiže kroz bojno polje nakon što su mu obje noge bile otkinute“.⁵²

Patnje kroz koje je prošlo Sarajevo simboliziraju mučno iskustvo opsade. Opsada Sarajeva bila je jedna od najdužih opsada u povijesti modernog ratovanja i najduža opsada jednog glavnog grada ikada. Trajala je 44 mjeseci, od 5. travnja 1992. do 29. veljače 1996. godine, što je tri puta duže od opsade Staljingrada. Tijekom opsade ubijeno je 14.011 žrtava, od čega je 7.808 ljudi preminulo 1992. a 3.392 1993. godine, čime je to najveće stratište rata po ljudskim gubicima, a 60 tisuća ranjeno. Grad je tijekom rata, ili poput Srba nakon njega, napustilo 150.000 ljudi.

Oko 60 % kuća u BiH, polovina škola, trećina bolnica je bila oštećena ili uništena.⁵³ Vrijednost direktnih ekonomskih ratnih šteta, odnosno direktna negativna ekonomska posljedica rata iznosi 90 milijardi USD u tržišnoj vrijednosti, a to predstavlja između 25% i 30% ukupno procijenjenih gospodarskih potencijala BiH na početku rata (procjenjuje se da je na kraju 1991. godine ta cifra iznosila oko 300 milijardi američkih dolara).

Rat u BiH donio je masovna kršenja ljudskih prava, međunarodne ratne zločine, zločine protiv čovječnosti, kršenje humanitarnog prava, etničko čišćenje⁵⁴, genocid, etnički zasnovano seksualno nasilje, rušenje

⁵² Peter Mass, *Love Thy Neighbor: A Story Of War*, New York, 1996, 247.

⁵³ Ringdal, *Gerd Inger*; Ringdal, *Kristen*; & Simkus, *Albert*, *War Experiences and War – related Distress in Bosnia and Herzegovina*, u: *Croatian Medical Journal*, Zagreb University School of Medicine, 49/ 2008, Zagreb 2008, br. 1, 76.

⁵⁴ Etničko čišćenje je pojam koji se u međunarodnoj zajednici najviše rabio za kršenje ljudskih prava i zločine u BiH sve do podizanja optužnica za genocid pred Međunarodnim tribunalom u Haagu. Etničko čišćenje je etnička homogenizacija neke oblasti upotrebom sile ili zastrašivanja s ciljem da se iz te oblasti uklone osobe druge etničke ili vjerske skupine.

vjerskih i kulturno – povijesnih spomenika. Sadistička ubijanja i mučenja ostavila su znatno dublje društvene i psihičke posljedice na individualnu i kolektivnu svijest nego što se misli. Iako nije bio rat s najvećim masovnim i pojedinačnim stradanjima ljudi, po broju barbarskih zlodjela i osobito metodama sadističkog izvršavanja zločina on spada u najokrutnije zločine što ih je povijest uopće zabilježila.⁵⁵

Svakako da geopolitika daje odgovore za disoluciju Jugoslavije. Međutim, do sada ne postoje nikakva druga objašnjenja za zločine i ratna stradanja koja su se desila po direktivama Miloševićeve politike osim velikosrpskog fašizma. Neprincipijelno ponašanje međunarodne zajednice kada je u pitanju međunarodno priznata država Bosna i Hercegovina i dozvoljavanje da agresija i rat traju skoro pune četiri godine imalo je za posljedicu strašne ljudske i materijalne gubitke. Jedino je neizmjerni bosanski patriotizam uspio osigurati opstanak BiH, iako je BiH bila izložena svim varvarskim načinima uništenja, a veoma često su ta uništenja podržavana i imala saučešće i međunarodnih predstavnika. Svakako patriotizam su iskazali, a i ove gubitke podnijeli u najvećem dijelu Bošnjaci, te Hrvati, ali i drugi građani koji su ostali vjerni državi Bosni i Hercegovini.

STRUGGLE FOR SURVIVAL AND INTERNATIONAL RECOGNITION OF BOSNIA AND HERZEGOVINA

Summary

Certainly geopolitics provides answers for dissolution of Yugoslavia. However, so far there are no explanation for the crimes and sufferings of the war that took place under the direction of Milošević's policies except Great Serbian fascism. Unconsistent behavior of the international community when it comes to internationally recognized state of Bosnia and Herzegovina as well as allowing the aggression and war to last almost four

⁵⁵ Božo Žepić, *Kritika politike*, Matica Hrvatska, Mostar, 2008, 121.

years resulted in horrific human and material losses. Only the immense Bosnian patriotism managed to maintain the survival of Bosnia and Herzegovina, even though it was exposed to all the barbaric methods of destruction and very often this destruction was supported by the international representatives. Certainly patriotism was expressed and these losses were suffered for the most part by Bosniaks and Croats, but also by other citizen who remained loyal to Bosnia and Herzegovina.

UDK 94

ISSN 2303-8543

**DRUŠTVO HISTORIČARA TUZLANSKOG KANTONA
ODSJEK ZA HISTORIJU FILOZOFSKOG FAKULTETA
UNIVERZITETA U TUZLI**

HISTORIJSKA MISAO HISTORICAL THOUGHT

1

HISTORIJSKA MISAO (online izdanje), GOD. I, BR. 1, 1-312, TUZLA, 2015.